

Kapitalrentens Theori.

Eugen v. Böhm-Bawerk. Kapital und Kapitalzins. I. Geschichte und Kritik der Kapitalzins-Theorien. Innsbruck 1884. 498 S. 8°. — II. Positive Theorie des Kapitals. Innsbruck 1889. 470 S. 8°.

Af

Emil Meyer.

I.

En overordentlig Mængde af de i de senere Aar paa tysk forfattede Bøger og Afhandlinger om nationaløkonomiske Æmner har et særdeles forskelligt Præg fra den Literatur, der fremkom i Halvfjerdserne. Baade i Stofvalg og Behandlingsmaade sporer man en Reaktion, som er let forklarlig paa Grund af den Yderlighed, hvortil det nye, som skabtes i Halvfjerdserne, blev drevet. — I det stærkt potenserede Liv, der i saa mange Henseender rørte sig i Tyskland efter den fransk-tyske Krig og det tyske Riges Grundlæggelse, deltog ogsaa den nationaløkonomiske Videnskab. Den kathedersocialistiske Skole søgte ikke alene i Henseende til den praktiske økonomiske Politik andre Formaal end Hovedparten af tidligere Økonomer, men den stræbte ogsaa efter at omforme den theoretiske Videnskab. Som paa saa mange andre Punkter skulde ogsaa her skabes noget

særligt tysk -- en tysk Nationaløkonomi. Og ligesom Kathedersocialisterne i de praktiske Spørgsmaal kæmpede med dobbelt Front og vendte sig lige saa vel mod de ældre britiske, franske og tyske Nationaløkonomers extreme Individualisme som imod den extreme revolutionære Socialisme, saaledes blev de ogsaa paa det theoretiske Omraade Modstandere af begge Extremers fælles videnskabelige Methode: Abstraktionen, Dogmatismen eller hvorledes man nu iøvrigt betegnede Forsøgene paa at føre de økonomiske Fænomener tilbage til enkelte simple og almengyldige Love. I Modsætning til den deduktive Methode hævdedes Betydningen af Induktionen, Nødvendigheden af at undersøge det økonomiske Liv i dets konkrete Mangfoldighed i Stedet for at deducere ud fra enkelte faste Forudsætninger. Nationaløkonomien skulde ikke længere være en deduktiv, spekulativ, men en induktiv, historisk-statistisk Videnskab, og ved Siden heraf hævdede man, at den skulde være en ethisk Videnskab, hvilket vel nærmest vil sige, at Økonomen ved Betragtning af det økonomiske Liv og dets Faktorer ogsaa skal tage Hensyn til disses ethise Betydning og Værdi.

Det var rimeligt, at en saadan Betragtning netop kom stærkt til Orde i Tyskland, hvor den historiske Behandling ogsaa paa andre Omraader (f. Ex. Retsvidenskaben) allerede tidligere havde fundet en gunstig Jordbund, og hvor ogsaa Vejen paa det nationaløkonomiske Omraade var banet af Mænd som Roscher, Knies, Hildebrand og Rodbertus. De Sætninger, hvori den nye Skole formulerede sine Fordringer med Hensyn til en Omvæltning af Videnskabens Methode, var kun en videre Udvikling af, hvad de nævnte Mænd havde villet.

Den historisk-statistiske Skoles Arbejde blev af stor Betydning for Videnskaben, og det ingenlunde alene fordi der i Skolen fandtes saa mange Mænd af fremragende Dygtighed, der præsterede Arbejder af høj videnskabelig Værdi, men ogsaa paa Grund af Methodens relative Berettigelse som Reaktion imod en Retning, der stod i Fare for at stagnere i gamle fastslaaede Formler. Med faa Undtagelser var den »orthodoxe« systematiske Nationaløkonomi ifærd med paa afgørende Hovedpunkter at slaa sig til Ro med de Resultater, som var fundne ved den moderne Nationaløkonomis første Opvaagnen i Aarhundredets Begyndelse. Skønt det selvfølgelig ikke var nogen ny Opdagelse, at det virkelige økonomiske Liv skulde studeres og kendes, og skønt der naturligvis var fremkommet baade historiske og statistiske Forskninger, saa var der dog en Tendens til, at disse konkrete Undersøgelser og de abstrakte Deduktioner kom til at løbe for meget ved Siden af hinanden uden gensidig Paavirkning. Udenfor Tyskland var det kun enkelte af de ældre fremragende Forskere — som Stuart Mill —, der bestemt hævdede, at de ad Historiens og Statistikens Vej fundne Resultater skulde benyttes som Korrektiv for de abstrakte Læresætninger, og selv hos en Historiker som Roscher staar ikke sjældent de historiske Detailmeddelelser som et løst Appendix til de sædvanlige hypothetiske Ræsonnementer. Men heri laa en store Fare baade for Videnskabens og for den praktiske Politiks Udvikling. Paa det theoretiske Omraade laa Fejlen ikke saa meget deri, at den ældre Økonomi — som man saa ofte har fremhævet — ræsonnerede ud fra Selvinteressen som eneste virkende Drivfjeder for det økonomiske Liv, thi hvor meget der end kan siges om andre menneskelige

Følelser og Drifters Virkning paa dette Omraade, vil dog Hensynet til det økonomisk fordelagtige altid vedblive at være af overvejende Betydning for den Gren af de menneskelige Handlinger, med hvilke Økonomien har at beskæftige sig. Langt mere laa Fejlen i, at man ikke brød sig om at undersøge, i hvor høj Grad hele den bestaaende Samfundsordning med sine Retsregler, sine Sædvaner osv. virker bestemmende paa Produktion, Om sætning og Fordeling. Idet man søgte at stille visse enkelte almene Forudsætninger i Spidsen for sine Deduktioner, laa Faren nær for, at man — bevidst eller ubevidst — hentede disse Forudsætninger udelukkende fra den Samfundsordning, hvori man levede, og man begik den Fejl at betragte de Resultater, man kom til ad denne Vej, som almengyldige. Naar man saa blev gjort opmærksom paa, hvor lidt de almengyldige Regler passede til andre Samfundstilstande, blev man nødt til at erklære, enten at den politiske Økonomi ikke havde noget med disse Tilstande at gøre, eller at Forskellen kun bestod i mindre betydelige »Aberrationer« fra Hovedreglen. Man var med andre Ord tilbøjelig til i Spidsen for sine theoretiske Ræsonnementer at stille som selvfølgeligt Axiom det som man senere fik ud som Endepunktet af de praktiske Fordringer, nemlig at den økonomiske Tilstand, der er baseret paa vor Tids Retsregler om privat Ejendomsret, Arveret etc., er den naturlige Tilstand. Den historiske Økonomi fik derfor sin store Betydning derved, at den gav sig af med Forholdene i Perioder, der var baserede paa andre Retsregler og Sædvaner, og viste, hvorledes det økonomiske Liv i disse Perioder formede sig helt anderledes end

det gjorde i Evropa i Midten af det nittende Aarhundrede.

Hvis den historiske Skole havde forstaaet sin Begrænsning rigtigt, havde den indskrænket sig til at kritisere de ad deduktiv Vej fundne Resultater og korrigere dem, men enhver ny Retning indeholder ret naturligt en Fare for Overdrivelse, og den udeblev ikke. Adskillige af Skolens Medlemmer gik videre og paastod, at man overhovedet ikke i Økonomien kunde opstille Love, og at Nationaløkonomerne burde indskrænke sig til Undersøgelse af de faktiske Forhold — til Iagttagelser og Beskrivelser. Det udtaltes af Schmoller i hans Kritik af den under Schönbergs Auspicier i 1882 udgivne store »Handbuch der politischen Ökonomie« og det er oftere udtalt af Brentano, senest i et Tiltrædelsesforedrag, som er kritiseret og imødegaaet af dette Tidsskrifts Redaktør i Aargangen 1889 Side 144 ff. Ingenlunde alle Skolens Tilhængere gik saa vidt, og selv Brentano har til Lykke for sine Arbejders Betydning ikke altid slavisk bøjet sig for sine egne Fordringer. I hans forskellige Bøger og Afhandlinger om Arbejderforeningerne og om Lovene for Arbejdslønnens Højde indlader han sig ofte paa almindelige økonomiske Ræsonnementer og Deduktioner. Og Mænd som Wagner stillede sig bestemt afvisende overfor Skolens Overdrivelser, ligesom den ældre Generation af historiske Nationaløkonomer stod fjernt fra dem.

Nu i Firserne er der særlig paa østerrigsk Grund kommet en Reaktion op imod den historiske Skole, en Reaktion, som navnlig fik sit skarpeste Udtryk hos Karl Menger, der i sin Polemik mod den historiske Skole, skønt han anerkendte den historisk-økonomiske Forsk-

nings Betydning for den historiske Videnskab og for den praktiske Politik, frakendte den enhver Værdi for den theoretiske Nationaløkonomi. At ivrige Tilhængere af Skolen paa deres Side frakendte Menger enhver Forstaaelse af Videnskabens Krav, følger næsten af sig selv. Men det heldige ved Striden er, at der synes at udvikle sig en passende Mellempfattelse, hvor de to Retninger kan mødes uden at forkætre hinanden. Det Arbejde, som jeg i det følgende vil omtale, er en Prøve paa, hvor meget Udbytte der i vore Dage kan indvindes ad deduktiv Vej. Men det indeholder tillige et Bevis for, at den historiske Skoles Kritik ikke har været spildt. Bøhm-Bawerk er østerrigsk Forfatter (han er Professor i Innsbruck) og maa nærmest betegnes som Tilhænger af Menger, hvem han tilegner sin Bog og hædrer med Betegnelsen »banebrydende Forsker«, og han benytter i Udviklingen af sin positive Kapitaltheori ganske overvejende den abstrakt-deduktive Methode. Men ikke alene anerkender han udtrykkelig den theoretiske Betydning af de historisk-statistiske Enkeltundersøgelser; ogsaa hans Maade at deducere paa har det Fortrin, at han bestræber sig for at løsrive sine Forudsætninger fra den enkelte eksisterende Retstilstands Grundlag. Denne Betydning af den historiske Undersøgelse, at den lærer at skelne mellem hvad der er alment og fælles for al økonomisk Virksomhed, og hvad der er særligt for en enkelt Periode, mellem logiske og historiske Kategorier, er i ganske særlig Grad fremhævet af Socialisten Rodbertus, og heri ligger sikkert en af dennes væsentligste Fortjenester paa det rent theoretiske Omraade. Det er et stort Fortrin ved Bøhm-Bawerks Undersøgelser, at han stedse baade søger at tage de Forudsætninger, han

opererer med, ud fra det virkelige levende Liv, og tillige stræber efter at tage dem saa almindeligt, at de ogsaa i lige Grad vilde være til Stede under Forhold, der er forskellige fra dem, som udspringer af vor Tids specielle sociale Retsinstitutioner. Navnlig drager han ofte Paralleler med en socialistisk Samfundsordning og paaviser, hvorledes de økonomiske Love, der under vore Samfundsforhold frembringer den private Renteindtægt, vilde virke under en saadan Ordning.

Et andet Fortrin har hans Værk i den skarpe Søndring, der gøres mellem Undersøgelsen af, hvad der er og hvad der bør være. Det er væsentlig kun det første Spørgsmaal, han beskæftiger sig med, og han giver herved et praktisk Bidrag til Spørgsmaalet om, hvorledes det forholder sig med den af den historiske Skoles Tilhængere opstillede Fordring om, at Nationaløkonomien skal være en ethisk Videnskab. Saa længe man udelukkende søger efter Aarsagen til Rentens Existens, bevæger man sig paa et Felt, hvor Ethiken ikke har noget som helst at gøre; men hermed staar det selvfølgelig ikke i Modstrid, at den, der vil give sig til at undersøge, hvorvidt det er heldigt, at Renten (den arbejdsløse Indtægt grundet paa Kapitalbesiddelse) eksisterer, maa være klar over, hvilke ethiske Forudsætninger der skal gaas ud fra. Enhver praktisk Foranstaltning, der gaar ud paa at udvide eller begrænse, fæstne eller opheve den private Ejendomsret og den deraf flydende private Renteindtægt, kan ikke med Udbytte diskuteres, uden at man foruden rent økonomiske Betragtninger tillige gaar ud fra almindelige ethiske. Naar man vil vide, hvorvidt en saadan Foranstaltning er heldig eller uheldig for Samfundet, maa man først og fremmest

have gjort sig det klart, hvori man mener, at Samfundets og Individernes Vel bestaar, og Dommen herom vil falde forskelligt ud efter de forskellige Livsanskuelser. — Helt anderledes, naar man kun spørger om, hvilke Aarsager der fremkalder Renten, og hvad Indflydelse en vis Foranstaltning faar paa dens Størrelse eller dens Tilværelse. Sammenblandingen af de to Spørgsmaal — det theoretiske om Aarsagen til Rentens Existens og det socialpolitiske om dens Berettigelse — har haft en overordenlig skadelig Indflydelse paa den økonomiske Undersøgelse. Man har fra én Side villet hævde den nuværende Tilstands Berettigelse, og man har fra den anden Side — Socialismens — villet paa-vise dens Uretfærdighed, og i begge Lejre har den socialpolitiske Opfattelse faaet saaledes Overhaand over den theoretiske, at man bevidst eller ubevidst har ladet sin Forklaring paavirke deraf. Heraf er opstaaet saadanne Extremes, at man har doceret, at Kapitaludbyttet i Virkeligheden var Betaling for et af Kapitalisten præsteret Arbejde, en Art Arbejdsløn, og paa den anden Side, at socialistiske Forfattere har forklaret enhver Kapitalindtægt simpelthen som et Rov fra Arbejderne. Ingen af disse Theorier giver en virkelig Forklaringsgrund, men mange af deres Tilhængere har i Virkeligheden ogsaa hovedsagelig villet forsvare eller angribe — ikke forklare. Det følger af sig selv, at en national-økonomisk Forfatter hverken kan eller bør staa ligegyldig overfor Spørgsmaalet om, hvilke økonomiske Foranstaltninger der fremmer eller hæmmer Samfundets Velfærd. En Forfatter, der beskæftiger sig med Undersøgelser om Kapital, Kapitaludbytte og Arbejdsløn, kan i et Samfund, hvor det sociale Spørgsmaal af al Magt banker

paa Hvermands Dør, ikke undlade at søge i alt Fald for sig selv at finde en Løsning deraf. Han maa haabe, at hans Arbejde, selv om det kun er af rent theoretisk Art, ogsaa yder sit Bidrag til Løsningen. I sidste Instans er Videnskaben dog til for Livets Skyld. Men han maa tillige bestandig huske, at hvis en Undersøgelse skal yde sit Bidrag derigennem, at den giver den theoretiske Forklaring af, hvad der finder Sted, saa maa den sætte al sin Kraft ind paa at finde den virkelige, sande Forklaring uden noget Hensyn til, om den Sandhed, der findes, yder en forudfattet Opfattelse af visse sociale Foranstaltninger Støtte eller ej.

II.

Böhm-Bawerks Bog falder i 2 Afdelinger. Den første, der udkom i 1884, indeholder en paa en rig Literaturkundskab støttet, klar og grundig Fremstilling og Kritik af alle vigtigere Kapitalrenteteorier, ordnede systematisk efter de Principer, hvorfra de gaar ud i deres Begrundelse af Renten. Den anden Del, der fulgte efter med 5 Aars Mellemlum, indeholder Forfatterens egen Opfattelse af Kapitalen og Kapitalrenten. En i Mellemtiden i »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« offentliggjort større Afhandling: »Grundzüge der Theorie des wirtschaftlichen Güterwerts«, er for sit væsentligste Indholds Vedkommende optaget i denne anden Del. Dette antyder den Vigtighed, Værdilæren har for ham ved Undersøgelsen af Rentespørgsmaalet, og det er netop ogsaa den skarpe Fremhæven og konsekvente Fastholden af Renteproblemet som et Værdiproblem, der giver hans egen Theori dens Fasthed og Simpeltid og navnlig ogsaa giver hans Kritik af tid-

ligere Opfattelser dens Styrke. Hvad Værdilæren angaar, er han en Tilhænger af den Retning, der vel spredt og antydningvis kom til Orde fra forskellige Sider — saaledes navnlig hos Hildebrand og Knies — men fik sin fasteste Form hos Jevons og Menger. Denne Retning hævder, at ikke alene Grunden til Varernes Værdi overhovedet, men ogsaa Aarsagen til Værdiernes forskellige Størrelse maa søges i Individernes subjektive Værdiansættelse, i den Betydning for deres Velfærd, som Personerne tillægger Besiddelsen af de forskellige Ting. Denne subjektive Værdiansættelse beror paa det, som Jevons kalder »final degree of utility« og som Wieser og Bøhm-Bawerk kalder »Grenznutzen«. Uden at komme nærmere ind paa en ikke herhen hørende nøjere Definition af disse Begreber skal jeg kun henpege paa et af Lærens Hovedpunkter: Et bestemt Kvantum af en Vare værdsættes efter den Betydning for ens Velfærd, som man tillægger den Omstændighed, at man kommer i Besiddelse af (hvis der er Tale om at anskaffe) eller skiller sig ved (hvis der er Tale om at sælge) netop dette bestemte Kvantum af Varen. Der gøres herved strax i Begyndelsen af Udviklingen Ende paa de sædvanlige talløse Undersøgelser af Forholdet mellem Nytte og Værdi, Undersøgelser, der baseres paa, at man søger Værdiens Aarsag i Nytten, men derefter ikke indrømmer Tingenes Nytte den ringeste Indflydelse paa Værdiens Størrelse. Man søger efter Aarsagen til, at der findes nyttige Ting som Vand og Luft, der slet ikke har Værdi, og at iblandt de Ting, der har Værdi, har forholdsvis unyttige Ting som f. Ex. Diamanter større Værdi end yderst nødvendige Ting som Brød og Jærn. Læren om Grænsenyttten løser strax denne Vanskelighed.

Da det ved en Værdiansættelse aldrig kommer an paa at bestemme Betydningen af en Vareart som Helhed, men kun om et vist Kvantum deraf, er der intet modsigende i, at et vist Kvantum af en yderst nyttig Vare kun har en særdeles ringe Betydning for den, der i Forvejen har fuldt op deraf, og at en Diamant har større Betydning end et Pund Brød for den, der har spist sig mæt og ikke har nogen som helst Udsigt til at mangle Fødemidler, eller at en tørstig Mand, der sidder ved en stadig rindende Kilde, ikke tillægger det nogen som helst Betydning, hvis en anden tager et Glas Vand fra den. — Til en videre Fremstilling af den særlige Maade, hvorpaa B. lader den objektive Værdi — Markedsværdien — danne sig under Paavirkning af de subjektive Værdier, er her ikke Stedet, hvor det kun gælder om at fastslaa hans Udgangspunkt, hans Begrundelse af Værdien, som ogsaa faar Betydning ved hans Begrundelse af Kapitalrenten. Lige saa lidt vil der i det følgende blive Tale om nogen Indgaaen paa hans overordentlig fyldige Behandling af Spørgsmaalet om Kapitalens Natur, dens Betydning i Produktionen osv. Vi beskæftiger os i det hele kun med Bogens Hovedproblem, Spørgsmaalet om, hvorledes Kapitalrenten opstaar.

Betydningen for Kapitalrenteproblemet faar Værdilæren paa Grund af det Forhold, som enhver Værdilære maa statuere mellem Omkostninger og Værdi. Ogsaa den Lære, der grunder sig paa Grænsenyttens, maa gøre dette, kun at den i de fleste Tilfælde ikke udleder den færdige Vares Værdi af Værdien af de medgaaede Raastoffer etc., men omvendt dissers Værdi af den færdige Vares. En Kapitalgenstands Værdi udledes af den

Nytte, der opnaas af de Varer, der forfærdiges ved Kapitalens Hjælp. Tænker man sig, at en Vare, hvis Værdi er A , sammensættes af 3 Raastoffer a , b og c , og at Værdien af det Arbejde, der gaar med til at sammenføje dem, er $= d$, saa maa Værdien af $a + b + c$ være $= A - d$ (eller $A = a + b + c + d$), med mindre der er en tredje Faktor, der spiller en Rolle med i Værdidannelsen. Erfaringen viser imidlertid, at der er en saadan Faktor. Naar den omhandlede Produktion tager et Aar, og Rentefoden er p , saa maa, for at Produktionen skal være lønnende, Varens Værdi A (idet man tænker sig alle Udlægene gjort ved Aarets Begyndelse) være $= (a + b + c + d) (1 + p)$. En fuldstændig Løsning af Kapitalrenteproblemet maa kunne gøre Rede for, hvorfor og hvorledes en saadan Forskel mellem Omkostningernes og den færdige Vares Værdi opstaar. I Kritiken af de forskellige Kapitalteorier gælder det om at undersøge, hvorvidt de har ydet en tilstrækkelig Forklaring af denne Difference, og enhver Theori, der har en Mangel paa dette Punkt, er ikke helt fyldestgørende, hvor fortræffelige Bidrag den end iøvrigt kan yde til Forstaaelse af Kapitalrenten.

III.

Den dogmehistoriske Fremstilling begynder, som naturligt er, med en Redegørelse for den antike og den kanonistiske Opfattelse af Rentespørgsmaalet og behandler derefter de Forfattere, der bekæmper denne Opfattelse. Paa hele denne Del af Undersøgelsen er der ikke her nogen Anledning til at komme ind. Den Kamp, som denne Del drejer sig om, er en Kamp om Berettigelsen af at tage Rente af Udlaan — særlig Pengeudlaan.

Samtidig med at Forbudene mod at tage Rente af Pengelaan lidt efter lidt toges tilbage, fordi den praktiske Nødvendighed for en saadan Rentetagen var stærkere end alle Lovbud, overvandt ogsaa Forfatterne de theoretiske Betæneligheder derved. Men disse Forfatters Opgave var væsentlig at paavise, at den Rente, der betales af Pengelaan, var ligesaa berettiget som den oprindelige Kapitalrente, d. v. s. Indtægten af den Kapital, Ejeren selv anvender i sin Bedrift. Kun herom drejede Undersøgelserne om Rentens Oprindelse og Berettigelse sig, thi den oprindelige Kapitalrente var der paa den Tid ingen der angreb, og den theoretiske Undersøgelse strakte sig ikke længere end Trangen til Løsning af det praktiske Spørgsmaal om Rentens Berettigelse fordrede. Og at en af den praktiske Trang dikteret Undersøgelse udelukkende kredsede om Udlaansrenten, er let forstaaeligt. Saaledes som Samfundsforholdene dengang formede sig, maatte Interessesættningen mellem Kreditor og Debitor staa klart for den almindelige Bevidsthed, hvorimod Klassemodsetningen mellem den egen Regning producerende Kapitalist og hans Arbejdere aldeles ikke kom tydeligt frem. Ganske anderledes stiller Forholdet sig under den nuværende økonomiske Tilstand. Naar man i vore Dage diskuterer om Kapital og Kapitalrente, er det ikke væsentlig Modsetningen mellem Driftsherren og hans Kreditor, men derimod Modsetningen mellem Kapitalist og Arbejder, der springer i Øjnene og tager Interessen fangen — baade theoretisk og praktisk. Man har forlængst gjort sig det klart, at naar en Fabrikant kan gøre en Kapital frugtbringende, saa at den for ham giver et Overskud, er der intet urimeligt i, at han afgiver en Del af dette

Overskud til den, der vil laane ham en saadan Kapital, og man indser, at der i Driftsherrens Overskud ogsaa ligger en tilstrækkelig theoretisk Forklaring af den Rente, han kan give af Laanet. Men hermed er Rentens Oprindelse ikke forklaret. Man er kun kommet et Skridt videre i Aarsagernes Række, og den væsenlige Genstand for Undersøgelsen bliver Spørgsmaalet om, hvorfra den oprindelige Kapitalrente, Driftsherrens Renteindtægt, stammer.

Der er derfor mere Anledning til at dvæle ved Kritiken af de Theorier, hvis Opgave det er at forklare den oprindelige Kapitalrentes Tilblivelse, og nogle Hovedpunkter af denne Kritik skal derfor her fremdrages. En stor Del Theorier kan under ét betegnes som Produktivitetstheorier, fordi de forklarer Renteindtægten udaf Kapitalens Produktivitet. Her maa skelnes mellem endel ældre Theorier, der ligefrem lader Kapitalen producere Værdi, og nyere Theorier, der med mere eller mindre grundig Motivering udleder Renten deraf, at der ved Kapitalens Hjælp produceres flere Varer, end der vilde produceres uden den. Til den første Gruppe er kun at bemærke, at Værdi overhovedet ikke produceres. Der produceres kun Varer, og om disse har Værdi afhænger af deres Grænsenyttelighed. Hvad den anden Gruppe angaar, saa er den her fremhævede Merproduktion ganske vist den nødvendige Betingelse for, at der kan blive et Overskud, men ikke en fyldestgørende Forklaring af, at dette Overskud tilfalder Kapitalisten i Form af Rente. Fordi man indrømmer Forudsætningen (Produktion af flere Varer), har man derfor ikke bevist noget om det rene Udbytte. Det er jo for det første ikke sagt, at de flere Varer under den

forandrede Produktionsmaade har større Værdi end de færre Varer under den gamle, og selv naar dette bevises, bliver Hovedspørgsmaalet uløst. Det, som skulde bevises, og som en Theori, der kun holder sig til Kapitalens Produktivitet, ikke kan bevise, er, at de ved Kapitalens Hjælp frembragte Varer har større Værdi end Kapitalen selv (+ det anvendte Arbejde). Saa længe dette ikke er godtgjort, har man heller ikke forklaret Tilværelsen af en Nettorente.

Produktivitetstheoriernes Mangler har ført til Fremkomsten af andre Theorier, der lægger Hovedvægten paa at forklare det Tillæg i Værdi, som de færdige Varer har udover de anvendte Produktionsmidler. Af disse Theorier har en enkelt, den saakaldte »Nutzungs-theorie«, spillet en stor Rolle i Tyskland, fordi den hævdes af en af Tysklands betydeligste Theoretikere, Hermann, og fordi Knies har lagt den til Grund for sin berømte Lære om Krediten. Paa Grund af den Betydning, Læren har haft i Tyskland, og fordi den — om end i en væsenlig omformet Skikkelse — ogsaa hyldes af Menger, behandles den med stor Udførlighed af Böhm-Bawerk. For danske Læsere har Behandlingen mindre Interesse, da denne Lære, der paa saa mange væsenlige Punkter maa tage sin Tilflugt til Fiktioner og uberettigede Analogier, saa vidt mig bekendt ikke er tiltraadt af nogen af de danske Forfattere, der har beskæftiget sig med de herhen hørende Spørgsmaal (derimod er den i norsk Literatur bleven forfægtet af Ebbe Hertzberg i hans Konkurrenceafhandling om Krediten). Efter denne Theori er Renten en Betaling for Kapitalens Nytteydelse (Nutzung), der har sin selvstændige Værdi ved Siden af Værdien af Kapitalens Substans.

Naar man f. Ex. lejer et Hus, forpagter en Landejendom o. l., saa betaler man i Lejetiden Rente for Brugen deraf. Dette overføres ved en Analogi paa Brugen af fortærlige Varer (f. Ex. Korn). Hvad der især er ejendommeligt for Theorien er, at den for at faa den rene Rente — i Modsætning til Bruttorenten, der f. Ex. ved Husleje ogsaa omfatter Amortisation og Vedligeholdelse — frem, maa statuere en Brug af Tingene, der er forskellig fra den fysiske Brug af Substansen. En saadan Brug er en ren Fiktion. Tingene yder os netop kun Nytte gennem Forbruget af dem, enten dette nu — som ved Kornet — foregaar paa en Gang, eller det — som ved Huset — sker efterhaanden. Tydeligst viser Fiktionen sig, naar man taler om en saadan Brug af fortærlige og fungible Varer som Korn. Man er i den øjensynligste Strid med Virkeligheden, naar man fremstiller det Forhold, at en Mand, der nu skal bruge en Tønde Korn (f. Ex. til at spise eller til Foder), faar den af en anden mod Forpligtelse til efter et Aars Forløb at levere en anden Tønde Korn plus en Rente, som om han betalte Renten, fordi han havde haft Brugen af en Tønde Korn i et helt Aar. Og man kommer ved at sammenholde, hvad der betales i Købesum for Substansen — altsaa for Tingenes Brug i evige Tider, og hvad der betales for en begrænset Tids Brug ind i uløselige Modsigelser.

I England blev det Seniors »Afholdenhedstheori«, der fik den største Indflydelse, ikke mindst fordi den kunde benyttes som et Vaaben mod Angrebene paa Kapitalrenten. Man har fra forskellig Side fremstillet den som en uvidenskabelig Lære, som udelukkende udsprungen af og afpasset efter den den praktiske Trang

til en Retfærdiggørelse af Kapitalisternes Indtægter. Alligevel betyder den i Virkeligheden et stort theoretisk Fremskridt overfor tidligere Opfattelser. Er den end ikke helt fyldestgørende, saa har den dog en rigtig Kærne og griber et af Hovedpunkterne i Spørgsmaalet. Efter Senior er der i al produktiv Virksomhed 3 Produktions-elementer: Natur, Arbejde og — Afholdenhed (abstinence). Ved Afholdenhed forstaas den Adfærd af en Person, at han enten afholder sig fra den uproductive Brug af sine disponible Midler eller med Hensigt foretrækker Frembringelsen af fjernere liggende Produktionsresultater for Frembringelsen af umiddelbare Resultater. Idet nu Tingenes Værdi i de fleste Tilfælde retter sig efter Produktionsomkostningerne, og »Afholdenheden« maa regnes med blandt disse, saa faar de frembragte Ting en Værdi, hvori foruden det anvendte Maal af Arbejde ogsaa den anvendte Mængde af Afholdenhed indgaar som Faktor, og heri ligger Aarsagen til Kapitalrenten. Den utvivlsomt rigtige Kærne i denne Lære er, at virkelig enhver Dannelse eller Bevarelse af Kapital fordrer en Afholdenhed fra øjeblikkelig Nydelse, en Opsættelse af Nydelsen, at Hensynet til denne Opsættelse spiller en Rolle med ved Værdiforholdet mellem Kapitalgenstandene og deres Produkter og forklarer, at man kun indlader sig paa Produktionsprocesser, der kræver Tid mellem Kapitaludlægget og det færdige Resultat, naar man igennem en højere Pris paa Varen faar Erstatning for Ventetiden. Men Senior har haft Uret i at sammenknytte Rentens Tilværelse og Højde med Tilværelsen og Højden af et individuelt Offer fra Kapitalistens Side. Det individuelle Offer og Størrelsen af Renteindtægten staar slet ikke i noget di-

rekte Forhold til hinanden. Ofte er Forholdet endogsaa omvendt. Millionæren, der ligefrem vilde have vanskeligt ved at fortære sin Kapital og altsaa bringer et højst ringe Offer ved at lade være, faar som Regel baade absolut og relativt mere Rente end Arbejderen, der med et stort Offer opsparer en Del af sin Løn og sætter den i Sparekassen. Det er denne Fejl i Seniors Ræsonnement, som danner Grundlaget for de bekendte vittige Spottegloser i Lassalles »Hr. Bastiat — Schulze von Delitzsch» og den skærende Haan i Marxs »Kapital«. Men disse Angreb rammede saa at sige kun Udenværkerne, ikke det betydningsfulde Grundprincip. — Dernæst er det uheldigt, naar Senior indfletter sin Rentetheori i en Værditheori, der lader Produktionsomkostningerne bestemme Værdien. Da en saadan Værditheori kun kan have partikulær Gyldighed, bliver Rentetheorien i heldigste Tilfælde ogsaa kun partikulær. Den vilde i alt Fald kun kunne forklare den Kapitalrente, der indvindes ved Produktion af Varer, som ubegrænset kan reproduceres, men de talrige andre Tilfælde af Kapitalrente staar uden Forklaring.

Blandt de Theorier, hvis Udbredelse mere har sin Grund i, at de indeholder et Forsvar for Renten, end at de giver en fyldestgørende theoretisk Forklaring, maa ogsaa de nævnes, der under den ene eller den anden Form søger at fremstille Renten som Løn for et præsteret Arbejde. Med Forbigaaelse af en Del mere eller mindre naive ældre Theorier er der særlig Grund til at dvæle ved de Former, som disse Theorier har antaget i den nyere Tid, og hvorunder de f. Ex. hævdes af en del af Kathedersocialisterne. Udgangspunktet er her, at det at bevare Kapitalen saaledes, at den anvendes i

Produktionens Tjeneste og ikke fortæres øjeblikkelig, samt at lede Produktionen, er en nationaløkonomisk Funktion, en Art Embedsgerning. Under Samfundsforhold, der anerkender privat Ejendomsret over Jord og Kapital, udøves denne Funktion af Ejerne af Jorden og Kapitalen, og den Rente, de oppebærer, er Lønnen derfor. Det er hos flere af de Forfattere, der fremsætter denne Tanke, ikke helt klart, om de tilsigter en praktisk Retfærdiggørelse af Renteindtægten eller en theoretisk Forklaring. Som det første, som et praktisk Ræsonnement, kan den lade sig høre under Diskussionen om Lovgivningsforanstaltninger, der berører Renteindtægten. Ifald man mener, at den hensigtsmæssigste Produktionsmaade er den, hvorunder Jorden og Kapitalen er i privat Eje, er det rigtigt at ræsonnere som saa: for at de private Ejere skal anvende deres Kapital produktivt, maa de have en Betaling, og den faar de gennem Renten. Men som theoretisk Forklaring dur Ræsonnementet ikke. Det har blandt andre Mangler ogsaa den, at der kan rettes de samme Indvendinger imod det, som imod Afholdenhedstheorien: Hvis virkelig Renten kunde betragtes som en Art Arbejds løn, maatte den staa i et vist Forhold til det præsterede Arbejde, men det gør den ikke. Den indvundne Rentes Størrelse afhænger ikke af det Offer, Kapitalisten maa paalægge sig til Fordel for Produktionen, men af hans Kapitals Størrelse. Den er kort sagt ikke en Indtægt paa Grundlag af Arbejde, men en Indtægt paa Grundlag af Besiddelse.

I det i den sidste Sætning udtalte ligger Udgangspunktet for Socialisternes Kritik af den bestaaende Samfundsordning, og i nær Forbindelse hermed staar

den socialistiske Rentetheori, som Böhm-Bawerk med et træffende Udtryk betegner som Udbytningstheorien, fordi den gaar ud paa at forklare Renten simpelthen som en Udbytning af andre Samfundsklasser, som et Rov fra Arbejderne. Den har det tilfælles med flere af de i det foregaaende omtalte Theorier, at den tages i den praktiske Politiks Tjeneste, og at den er et udmærket Vaaben for denne Politik, men derimod mangelfuld i videnskabelig Henseende. Har de tidligere Theorier gjort Tjeneste til Forsvar for den private Renteindtægts Berettigelse, saa er den socialistiske Theori et Angrebsvaaben. — Det theoretiske Grundlag for Udbytningstheorien er Læren om, at Arbejdet er Kilden til og Maalet for al Værdi, at en Genstands Værdi afhænger af den Arbejdsmængde, der har frembragt den, eller rettere er nødvendig for at frembringe den. Denne Lære, der stammer fra Adam Smith og Ricardo, var senere bleven omformet eller opgivet, men toges op af Socialisterne, og man udledede af den, at naar Værdien rettede sig efter Arbejdet (hvorved man kun forstod det materielle Arbejde) maatte enhver Indtægt, der ikke grundede sig paa Arbejde, opstaa ved at Kapitalens Ejere tilegnede sig en Del af den Indtægt, der rettelig tilkom Arbejderne. Dette blev da muligt derved, at Kapitalisterne som Besiddere af Produktionsmidlerne, uden hvilke Arbejdet ikke kunde foregaa, tvang Arbejderen til at sælge dem sin Arbejdskraft for en mindre Værdi end den, der frembragtes ved Arbejdet. Da Læren om Værdien som bestemt ved Arbejdet hos Smith og Ricardo hverken var begrundet eller fastholdt — den Maade, hvorpaa Ricardo forklarer Kapitalrenten, er et Brud paa Arbejdstheorien — maatte de social-

istiske Forfattere levere en ny Begrundelse. I denne Henseende har navnlig Marx og Rodbertus været virksomme. Marxs Begrundelse, der findes i Begyndelsen af »das Kapital«, gaar kort og godt ud paa, at da det at være frembragt ved Arbejde er den eneste Egenskab, der er fælles for alle Ting, som har Værdi, saa er dette ogsaa Grundlaget og Maalestokken for Værdien. I Virkeligheden er dette en Sofisme. Afset fra, at man aldeles ikke kan nægte, at der findes Ting, der har Værdi uden at være Arbejdsprodukter, saa har de værdifulde Ting ogsaa andre Egenskaber tilfælles, nemlig det at være nyttige og ikke at være til Stede i ubegrænset Mængde. Netop heri ligger Kilden til Værdien. Naar Marx indvender, at de forskellige Tings Nytte, deres Brugsværdi, er af forskellig Art og derfor ikke kan være det fælles Maal og Grundlag, saa er for det første ganske det samme Tilfældet med Arbejdet, og for det andet er Brugsværdiernes Forskelligartethed aldeles ikke til Hinder for, at de kan maales indbyrdes. Dette sker faktisk altid i det daglige Liv; hvor man sammenligner de Opofrelser, man vil bringe for at opnaa Tilfredsstillelser af højst forskellig Art. Akkurat med samme Ret som Marx taler om »abstrakt Arbejde«, kunde man tale om »abstrakt Brugbarhed«. Hos Rodbertus søges Beviset for Sætningens Rigtighed i den Paastand, at Arbejdet er den eneste Urkraft, hvormed Menneskeheden har nogen Anledning til at holde Hus, og at en Ting derfor kun har Værdi, for saa vidt og i Forhold, som den medfører Forbrug af denne Urkraft. I Virkeligheden er Arbejdet ikke den eneste Urkraft, hvormed Mennesket holder Hus. Der er lige saa megen Anledning til at økonomisere med Naturkræfter, naar de op-

træder med en vis Begrænsning (f. Ex. de i et begrænset Jordstykke virksomme Grundkræfter). Men selv om Arbejdskraften virkelig skulde være den eneste økonomiske betydningsfulde Urkraft, saa har man dog virkelig Anledning til at holde Hus med andet end Urkræfter. »Hvorfor ikke ogsaa med visse Resultater af Urkræfterne? Hvorfor ikke med en fra Himlen nedfalden Guldklump, eller med den tilfældig fundne Diamant, eller med de naturlige Kullejer?« I sidste Instans kan Grunden til, at man økonomiserer med noget, ikke være nogen som helst anden end den, at Savnet deraf vilde være et Indgreb i ens Velfærd. Men dette gælder om alle nyttige Ting, der er til Stede i begrænset Mængde, ganske uden Hensyn til, om de frembringes ved Arbejde eller ej.

Naar paa denne Maade det deduktive Bevis for Værdiens Overensstemmelse med det anvendte Arbejde glipper, gaar det ikke bedre med Erfaringen, der paa alle Omraader viser den største Uoverensstemmelse mellem disse to Størrelser. I en Værdilære kunde det være paa sin Plads at paavise alle de forskellige Former, hvorunder Uoverensstemmelsen kommer frem. Her har det navnlig Betydning at paavise den paa et enkelt Punkt, nemlig netop der, hvor de Aarsager, der bevirker Rentens Existens, viser sig. Det indrømmes fra alle Sider, at Renten (bortset fra Løn for Driftsherrens Arbejde og fra Risikopræmie) har Tendens til at stille sig ens uden Hensyn til det Erhverv, hvor Kapitalen anlægges. Men nu er, som bekendt, Forholdet mellem den anlagte Kapital og det anvendte Arbejde yderst forskellig i de forskellige Erhverv, og den samme Rente-fod kan altsaa kun opnaas ved, at den Værdi, der

fremkommer, ikke staar i nøjagtigt Forhold til Arbejds-
 mængden. Et Exempel vil tydeliggøre dette. Naar 2
 Fabriker hver anvender 7 Arbejdere i et Aar med en
 Arbejdsløn af 1000 Kroner pr. Mand, og den ene an-
 vender et Raastof, der koster 10,000 Kroner, den anden
 et, der koster 50,000 Kroner, og den af den første Fa-
 brik frembragte Vare faar en Værdi af 17,850 Kroner,
 saa maatte efter Arbejdsteorien den i den anden Fa-
 brik frembragte Vare have en Værdi af 57,850 Kroner,
 hvilket vil sige, at den ene Fabrikants Rente blev 5
 pCt. af den anvendte Kapital, den andens knap $1\frac{1}{2}$
 pCt. Skal Renten ogsaa i den anden Fabrik være 5
 pCt., saa maa Værdien af den frembragte Vare være
 59,850 Kroner. At Kapitalisten faar Renter af den
 Kapital, han anlægger i Raastoffer, Maskiner etc., er i
 det hele fuldstændig uforklarligt efter den socialistiske
 Udbytnings teori, og den Værdilære, den staar i For-
 bindelse med. Theorien kunde i Virkeligheden kun
 passe paa den Rente, som den direkte i Arbejdsløn ud-
 lagte Kapital giver. Rodbertus indrømmer, at Renten
 har Tendens til at blive ens i de forskellige Produktioner,
 men han giver ingen Forklaring af, hvorledes denne
 Proces, der i Virkeligheden staar i Strid med hans Værdi-
 lære, gaar for sig. Engels lover paa Marxs Vegne, at
 der skal komme en Forklaring i den endnu uudgivne
 3die Del af »Das Kapital«, men der er alligevel ingen
 Grund til at tro paa Forklaringens Mulighed. Sagen
 er i Virkeligheden den, at den forudsatte Kongruens
 mellem Arbejds mængde og Værdi ikke eksisterer, og at
 der som Kilde til den Difference mellem de anvendte
 Omkostninger og Varens Værdi, der frembringer Renten,
 findes en selvstændig Aarsag.

IV.

At angive denne Aarsag er Hovedformaalet for Værkets anden, positive Del. Heri findes Svaret, og det er i Korthed følgende: Differencen fremkommer, fordi der ligger Tid mellem Omkostningernes Anvendelse og det Tidspunkt, da Varen er færdig til Forbrug, og fordi man tillægger den nuværende Besiddelse af en færdig Vare større Værdi end Besiddelsen af noget, der først engang i Fremtiden vil gøre en til Besidder af Varen. Heri ligger Aarsagen til al virkelig Rente, d. v. s. den Renteindtægt, der bliver tilbage, naar man fra Kapitalistens Indtægt har fradraget alt, hvad der kan betragtes som hans Arbejdsindtægt, som Risiko-præmie, Konjunkturgevinst, illegitim Fortjeneste, virkelig Udbytning osv.

Denne Værdiforskel mellem en fremtidig Vare og en nuværende er Aarsag til Udlaansrenten. I det Udlaaneren giver et Kvantum Nutidsvarer i Bytte for et Kvantum Fremtidsvarer, maa det sidste Kvantum være større end det første, hvis han ikke skal blive brøstholden. Det samme gør sig gældende i Forholdet mellem Fabrikant og Arbejder og mellem Fabrikanten og Sælgeren af Maskiner, Raastoffer eller halvfærdige Varer. Fabrikanten betaler Arbejderen og Sælgeren af Maskiner etc. i færdige Nutidsvarer, mens der gaar Tid, før Produktet antager denne Skikkelse. Det er nemlig efter Böhm-Bawerks Udvikling det karakteristiske ved den kapitalistiske Produktion, hvorved han forstaar al Produktion, der benytter Kapital — men ikke som Socialisterne særligt den nuværende Samfundsordning med privat Kapitalbesiddelse —, at den er en Produktion ad Omveje. Paa et lavt Kulturtrin, hvor man

lever fra Haanden i Munden, giver ethvert Arbejde sig strax Udslag i et færdigt Nydelsesmiddel. Ethvert Arbejde gaar ud paa umiddelbart at bringe et saadant til Veje. Dette er f. Ex. Tilfældet med Jagt og Fiskeri, der drives uden andre Redskaber end de lige for Haanden liggende o. l. Den kapitalistiske Produktion gaar en helt anden Vej. En overordenlig stor Del af Arbejdet gaar ud paa at frembringe Produktionsmidler, og Produktionen deler sig i mange Led. Mellem den første Begyndelse paa et eller andet Værk og dens Resultat i Form af et Nydelsesmiddel er der mange Mellemlid, og der kan ligge lang Tid imellem dem. Resultatet af disse Produktionsomveje, denne Indskyden af Mellemlid, er, at det tekniske Resultat af Produktionen bliver bedre, og indenfor visse Grænser — der hovedsagelig betinges af Teknikens Udvikling — bliver Resultatet desto bedre, jo større Omvejen er, jo flere Mellemlid der indskydes. — Det Arbejde, Arbejderen leverer, og for hvilket han faar betalt i Nutidsvare, er derfor som Regel en Fremtidsvare, og Kapitalistens Rolle bliver i dette Tilfælde den samme, som den var ved Udlaansforretningen: han giver Nutidsvare for Fremtidsvare, og da den første i Øjeblikket har højere Værdi end den sidste, giver han mindre af den, og naar Fremtidsvaren engang i Tiden er bleven Nutidsvare, er der for ham fremkommen en Merværdi, en Rente. Böhm-Bawerk er ikke den første, der har paa-peget Værdiforskellen mellem Nutids- og Fremtidsvare. Afset fra løse Antydninger hos ældre Forfattere har navnlig ogsaa Jevons taget den i Betragtning. Det kan dog anses for givet, at Tanken er fremkommen hos B. uafhængig af Jevons, og at han har fremsat den, før han

kendte J.s Skrifter. Og navnlig maa det fremhæves, at Jevons ikke har gjort den frugtbringende del, hvor den har en særlig Betydning, nemlig ved Rentens Theori. Skønt han har givet en fortrinlig Udvikling af Kapitalens Betydning i Produktionen som betinget ved, at den muliggør Produktionsomveje og i det hele Anvendelse af Arbejde, som først senere giver Resultat i Form af Forbrugsgenstande, er han i sin Rentelære tilbøjelig til at nøjes med at behandle den Tilvæxt i Produktionsmængden, som Anvendelsen af Kapital forårsager. Det er Böhm-Bawerks Fortjeneste, at han klart har set, hvor Renteproblemets theoretiske Kærne laa, og at han har givet en Forklaring paa Problemet, der ikke lader det egenlige Spørgsmaal ubesvaret, nemlig Spørgsmaalet om, hvorfor Værdien af de Omkostninger, der er nødvendige til at frembringe en Vare, ikke naar op til den færdige Vares Værdi (se foran). Svaret lyder: fordi en færdig Vare er en Nutidsvare, Omkostningerne er Fremtidsvarer og har som saadan ringere Værdi.

At en fremtidig Varemængde har en ringere Værdi end den samme Varemængde, naar den er øjeblikkelig disponibel, er imidlertid ikke en saa selvindlysende Sætning, at den kan opstilles uden nøjere Forklaring og Begrundelse, og Böhm-Bawerk gør den da ogsaa til Genstand for en højst udførlig Analyse, hvis Hovedtræk her skal gengives. For det første er Grunden den, at en overordenlig stor Mængde Menneskers Trang til Forbrugsgenstande i Forhold til deres Forsyning dermed er stærkere i Nutiden, end den vil blive i Fremtiden, og at de derfor er tilbøjelige til at drive Prisen paa Nutidsvarer op i Forhold til Fremtidsvarer. De

Exempler, der forekomme, paa det modsatte, nemlig Udsigten til, at Trangen i Forhold til Forsyningen kan blive stærkere end den er nu, danner ikke nogen stor Modvægt i Henseende til Værdiansættelsen, fordi en stor Mængde Varer, og deriblandt Penge, kan gemmes. Den, der har Brug for dem i Fremtiden, lider derfor intet Tab ved at faa dem strax, hvorimod den, der skal bruge dem strax, lider et Skaar i sin Velfærd ved at maatte vente. Endvidere er der en psykologisk Aarsag, idet Folk i Almindelighed er tilbøjelige til at undervurdere den fremtidige Trang i Forhold til Øjeblikkets. Denne Undervurdering, som kan have mange forskellige Grunde, forstærkes ved Hensynet til Livets Kortvarighed og Usikkerhed, der gør, at en Opsættelse af en Nydelse kan blive lig med en fuldstændig Opgivelse af den. Jo længere Nydelsen opsættes, desto mere nærmer Sandsynligheden for at gaa glip af den sig til fuldstændig Vished. Den sidste Hovedgrund er den, som ligger i den kapitalistiske Produktions Natur. Denne er, som foran bemærket, en Produktion ad Omveje og som Regel saaledes beskaffen, at den længere Produktionsomvej giver et fortrinligere teknisk Resultat end den kortere. Naar man nu vil anvende en Vare i Produktionens Tjeneste, faar man altsaa f. Ex. et bedre Resultat, naar man kan anvende den i en femaarig end i en fireaarig Produktionsperiode. Har jeg nu Varen til min Raadighed i 1889, saa faar jeg i Aaret 1894 Resultatet af en femaarig Produktionsperiode, har jeg den derimod først til min Raadighed i 1890, saa kan jeg i 1894 kun faa Resultatet af en fireaarig Produktionsperiode. Det er derfor naturligt og rigtigt, at jeg vurderer Besiddelsen af en

Vare i 1889 højere end Besiddelsen af den samme Vare i 1890. — Ligesom jeg mener, at Böhm-Bawerk har Ret, naar han forklarer Renten som konstant Fænomen ud af Differencen mellem Vurderingen af Nutidsvarer og Fremtidsvarer, saaledes tror jeg ogsaa det maa siges, at han har leveret en fyldestgørende Forklaring og Begrundelse af denne Difference. Her er kun givet Hovedtrækkene af Forklaringen. I sit Værk har han benyttet flere hundrede Sider til at paavise, hvorledes Theorien slaar til for de mange forskellige økonomiske Hovedformer, hvorunder Kapitalrenten forekommer i det virkelige Liv.

V.

Ser man paa de praktiske Resultater, der kan udtrages af denne Rentelære, saa henledes Opmærksomheden først og fremmest paa, at den Fordel, som Ejeren af Nutidsvare har af at ombytte den mod Fremtidsvare, er en ligesaa naturlig økonomisk Fordel, som enhver anden, der udspringer af Køb og Salg. Skal der rejses Indvendinger mod Renteindtægten, maa disse ikke søges i selve Rentens Natur, men i Forhold, der ledsager den under visse bestaaende Retstilstande. Overalt hvor der er Tale om Køb og Salg kan der ogsaa være Forhold, der bevirker en monopolistisk Udbytning fra den ene af Parternes Side. Og en saadan Fare kan ogsaa ligge nær netop ved Renten, naar Ihændehaverne af Nutidsvare er en mindre Kreds af bemidlede Personer, medens Efterspørgerne hovedsagelig er den store ikkebesiddende Mængde, hvis Efterspørgsel kan være saa stærk, at Ombytningsbetingelserne kommer til at gaa i høj Grad i den anden Parts Favør. Endelig er det givet, saa-

ledes som det ogsaa har været antydnet i det foregaaende, at alle Forsøg paa at betragte Renteindtægten som staaende i direkte Forhold til Rentenyderens personlige Fortjeneste, er forgæves. En Persons Renteindtægt afhænger af hans Kapitals Størrelse, og hvor en Kapital er erhvervet ved personligt Arbejde og Dygtighed, vil man vel ogsaa finde det rimeligt, at Ejeren faar den Gevinst, som han uden Møje kan tilvende sig ved at ombytte sin surt erhvervede Nutidsvare mod Fremtidsvare. Men ofte tilfalder netop de største Rigdomme deres Ejere uden nogen som helst personlig Fortjeneste udelukkende i Kraft af en dem gunstig Retsorden. Overfor saadanne Tilfælde maa man da rette sin Kritik paa de Retsinstitutioner, som fremkalder dem. Den praktiske Politik's Opgave maa blive at forandre disse Institutioner, men derimod ikke at ophæve Renten. Den Opgave at ophæve Renten er desuden ganske umulig af den simple Aarsag, at det til Grund for Renten liggende Forhold, nemlig Nutidsvarens højere Værdi end Fremtidsvaren, ikke lader sig ophæve. Man føres herved til en Kritik af visse socialistiske Fremtidsplaner. Vel at mærke: om selve de stridende Hovedprinciper, Socialisme eller Individualisme, Fællesejendom (Statsejendom) eller Privatejendom giver Rentelæren os ingen Oplysning. Det er ganske andre Overvejelser og Undersøgelser om Samfundsforholdenes og Retsinstitutionernes Retfærdighed og Hensigtsmæssighed, der her gør Udslaget. Men Rente-teorien kan hjælpe os til en kritisk Vurdering af den Maade, hvorpaa mange har tænkt sig en socialistisk Samfundsordning realiseret. Navnlig gælder dette om de Organisationsprojekter, der vil fordele Udbyttet paa

den Maade, at enhver Ting vurderes udelukkende efter det materielle Arbejde, der er anvendt derpaa, og enhver Arbejder faar den fulde Værdi af det, der efter denne Vurdering maa betragtes som Produkt af hans Arbejde. Fra et saadant Organiseringsforslag er enhver Tale om Rente udelukket. Men de Aarsager, der ligger til Grund for Renten i det nuværende Samfund, vil ogsaa være til Stede i et socialistisk Samfund, et Samfund, hvor al Grundejendom og Kapital tilhører Staten. Hverken Individerne eller Samfundet vilde kunne vurdere Nutids- og Fremtidsvarer ens. Det vilde ikke være Arbejderen ligegyldigt, om han fik sin Løn nu eller om fem Aar, og man vilde f. Ex. ikke kunne sætte en ung Egespire, som om 100 Aar vil blive en kraftig Egestamme, lige i Værdi med en nuværende kraftig Egestamme. Det socialistiske Samfund maatte af tekniske Grunde anvende Arbejdere, hvis Arbejdsresultat var færdigt til Forbrug efter meget forskellige Perioders Udløb. Nogle Arbejdere maatte bage Brød, andre maatte f. Ex. grave en Bjærgværksskakt, der maaske først om 20 Aar hjælper til at levere de første færdige Forbrugsartikler, atter andre maatte gøre begyndende Forstarbejder. Det mod et fjernere Maal rettede Arbejde opnaar efter bekendte Grundsætninger et større teknisk Produkt, som ogsaa i sin Tid, naar det er færdigt til Forbrug, vil have større Værdi. Medens f. Ex. det Produkt, som en Arbejder paa en Dag frembringer ved Brødbagning, maaske kun er 3 Kroner værdt, kan en Arbejder ved Forstarbejde maaske paa en Dag sætte 100 Egespirer, som, naar de uden videre Tilsætning af Arbejde efter 100 Aars Forløb er udvoxede til kraftige Egestammer, hver kan have en Værdi

af 20 Kroner, altsaa tilsammen 2000 Kroner«. Tog man nu intet Hensyn til Renten, til Forskellen mellem 2000 Kroner nu og 2000 Kroner om 100 Aar, saa fik efter Principet om Arbejderens Lønning efter hans Arbejdes fulde Værdi Bageren for sit Dagarbejde en Løn af 3 Kroner og Forstarbejderen en Løn af 2000 Kroner, hvilket vilde være en stor Uretfærdighed. Man maa da nøjes med at betale Arbejderne den Løn, som deres Arbejdsprodukt nu har, og den Værditilvæxt, som Produktet en Gang i Tiden faar, vil være en Renteindtægt, som ganske vist ikke vil tilfalde enkelte Kapitalister, men det socialistiske Samfund, og som dette vil kunne benytte til i al Almindelighed at forhøje Lønningsniveauet for Arbejderne. Men denne Merindtægt faar Arbejderne ikke fordi de har leveret Arbejde af højere Værdi, men fordi de er Medejere af den nationale Formue. Det vil maaske forekomme mange af Tidsskriftets Læsere, at denne Kritik af visse socialistiske Organisationsprojekter gaar for langt ind paa Detaillerne i en Organisation, som dens Ophavsmænd dog først tænker sig helt gennemført i en mere eller mindre fjern Fremtid; men man maa erindre, at de Forfattere, som Kritiken er rettet imod — særlig Rodbertus —, netop selv gaar stærkt i Detaillerne og ikke nøjes med at forlange Statsejendom og en Fordeling, hvor Lønnen staar i et retfærdigere Forhold til Arbejdet end nu til Dags, men have opstillet en med matematisk Nøjagtighed udregnet Fordelingsmaalestok baseret paa en Værdilære, der intet som helst Hensyn tager til Værdiforskellen mellem Nutidsvare og Fremtidsvare. — Endelig kan der ogsaa overfor mange socialistiske Systemer gøres den Indvending, at de synes at antage, at

al privat Renteindtægt bortfalder, naar den private Ejendomsret over de tekniske Produktionsmidler ophæves. Fastholder man den Tanke, at al Rente beror paa Forskellen i Værdi mellem Nutidsvare og Fremtidsvare, vil man let se, at privat Renteindtægt vil kunne have, naar der blot overhovedet eksisterer privat Ejendomsret, selv om denne er indskrænket til kun at omfatte rene Forbrugsgenstande. Der vil altid under saadanne Forhold være Personer, der kan have Trang til Forbrugsgenstande i Øjeblikket og være villige til senere at erstatte dem med et Tillæg, og andre, der har Midler til at tilfredsstille denne Trang, og privat Ombytning af Nutidsvare mod Fremtidsvare vil finde Sted, hvor den private Ejendoms- og Ombytningsret ikke er fuldstændig afskaffet.

Et Spørgsmaal, der vil paatrænge sig Enhver, der beskæftiger sig med Rentens Theori, er Spørgsmaalet om, hvad der bestemmer Rentefodens Højde. Ogsaa hertil yder *John Bawerks* Behandling Bidrag. Professor Westergaard siger med Rette om Jevons' (og Mengers) Værdilære*), at den giver Forskeren et Redskab i Hænde, som med stor Sikkerhed fører til Bestemmelsen af Bytteværdien paa Grundlag af de faktiske Forudsætninger. Det samme gælder i Henseende til Renten om *Böhm-Bawerks* Theori, som i Virkeligheden er en konsekvent Anvendelse af Jevons' og Mengers Princip paa et bestemt Omraade af Værdidannelser. Hans egne Udviklinger angaaende Rentefodens Højde i Slutningen af Bogen er endnu temmelig skitsemæssige. Det har kun været ham om at gøre at angive Hoved-

*) Nationaløkonomisk Tidsskrift 1889 Side 140.

principerne og en nøjere Indgaaen paa, hvorledes de Faktorer, der bestemmer Rentens Højde, udfolder sig i det virkelige Liv, har ligget udenfor Arbejdets Plan. Det kan maaske bebrejdes ham, at han til Trods for Grundlagets Ufuldkommenhed har overfyldt dette Afsnit med Talexempler og lange Tabeller i Stedet for at give korte Formler og almindelige Udviklinger, men dette er ialtfald en Indvending af mere formel Natur. Som nogle af de Hovedpunkter, han nævner, vil jeg fremhæve: Størrelsen af det Subsistensfond, der under Produktionsperioden staar til Raadighed, Antallet af Arbejdere, der under Produktionsperioden skal ernæres deraf, Befolkningens økonomiske Sans, o: dens større eller mindre Tendens til at foretrække øjeblikkelige Nydelser for fremtidige, og endelig Størrelsen af det Tillægsresultat, der kan opnaas ved en Forlængelse af Produktionsperioden. Jo mindre Subsistensfondet er, jo større Mængden af Arbejdere, jo større Tendensen til at foretrække øjeblikkelig Nydelse for fremtidig og jo større Udsigten til med heldigt Resultat at forlænge Produktionsperioden er, desto højere bliver Rentefoden og vice versa. Særlig det sidste Moment har Böhm-Bawerk Fortjeneste af at have fremdraget stærkt og sat i den rette Belysning. Det er jo nemlig indlysende, at naar Produktionsperioden forlænges (hvad den normalt kun gør, naar der er Udsigt til at naa et godt Resultat derved) og naar altsaa en stor Del af Produktionskræfterne anvendes til at frembringe Produktionsmidler i Stedet for umiddelbare Forbrugsvarer, saa skabes der en større Efterspørgsel efter det eksisterende Subsistensfond og derigennem Tendens til højere Rente. Som oplysende Exempel skal jeg nævne store Jernbaneanlæg, Inddæm-

ningsarbejder o. l. — De nævnte Hovedmomenters Betydning udvikles udførligt gennem en Række af Exempler. Hvis de var de eneste Faktorer, der kom i Betragtning, vilde man have et bestemt Udgangspunkt ikke alene for Rentefodens Højde, men ogsaa for Arbejdslønnen. Men der er andre Elementer, der virker med, og deriblandt kan særlig fremhæves den Omstændighed, at det jo ikke alene er Arbejderklassen, der under Produktionsperioden skal ernæres af Subsistensfondet. De andre Samfundsklasser kommer ligesaavel i Betragtning. Navnlig kræver enhver Undersøgelse om Kapitalrente og Arbejdsløn som sit Supplement en Jordrentelære, der kan yde Bidrag til Bestemmelsen af den Del af Subsistensfondet, som Jordejernes Forbrug borttager.

At give en Fremstilling af de Elementer, der bestemmer Arbejdslønnens Højde, har ligget udenfor Forfatterens Opgave, men man kunde ønske, at enten han selv eller en Forfatter, der var i Besiddelse af den samme Skarphed i Tankegangen og konsekvente Logik vilde tage fat paa dette Problem, der i Virkeligheden endnu er uløst. Den »jærnhaarde Lønningslov«, Læren om, at Lønnen altid er identisk med det absolut nødvendige Underhold, savner et virkeligt videnskabeligt Grundlag. Den ændrede Form af Læren, der lader Arbejderens »Standard of Life«, hans sædvanemæssigt bestemte Fordringer til Livet være Bestemmelsesgrund for Lønnens Højde, er ikke synderlig bedre. En dybere gaaende Undersøgelse vil vise, i hvor mange Tilfælde det er de givne Lønningsbetingelser, der bestemmer »Standard of Life«, og ikke omvendt. Endelig er det almindelig anerkendt, at den engelske Lønningsfondstheori opererer med Faktorer, der svæver i Luften, og den tager desuden

aldeles intet Hensyn til den overordenlig vigtige Faktor
— Produktionsperiodens Længde.

Historiske Undersøgelser og statistiske Sammenstillinger vil kunne yde betydningsfulde Bidrag, men alene vil de ikke kunne løse Problemet. Det maa vistnok erkendes, at baade med Hensyn til de Problemer, til hvis Løsning Böhm-Bawerks Bog har ydet Bidrag, og med Hensyn til dem, som han har maattet lade ligge, har den abstrakte, den deduktive nationaløkonomiske Methode en stor Arbejdsmark for sig. Det er endnu langt fra, at den har udspillet sin Rolle.
